

Berättelser från rysshärjningarna i Ljustorp, Hässjö och Tynderö

Olof Ulander 2024

0 Förord

1 Sveriges läge i början på 1700-talet

2 Tiden före ryssattacken

2.1 Rekrytering av krigsmanskap

2.2 Skyddande av pengar i orostider

2.3 Armén anlitar bönder för transporter

2.4 Mat till trupperna i Ljustorps tingslag

2-5 Lägersmåhl

3 Ryssarna kommer

3.1 Fredsinvit och attack

3.2 Landshövdingens rapport

3.3 Hösttinget 1721

3.4 Att skydda egendom i krig, 1721 HT sid 473b

3.5 Att hantera fångar 1 krig 1721 HT sid 474b

3.6 Lägersmåhl 1721 HT sid 478b

3.7 Lönskaläger i Lögdö

4 Myndigheter stöttar återuppbyggnad

5 Avslutning

Källor

0 Förord

Domboken för Ljustorps tingslag, som omfattar socknarna Ljustorp, Hässjö och Tynderö, erbjuder ett titthål in i den mycket lokala historien. Tingsprotokollen är skrivna när det händer med juridisk precision och utgör en mycket bra utgångspunkt för att få inblick i tidens händelser. Det gäller bara att knäcka koderna för att förstå texten på bokstavnivå och sedan ordens andemening.

Domboken har avfotograferats av Gunnar Berglund och Olof Ulander. Olof Ulander har byggt hemsidor och lagt ut materialet på Ljustorps Hembygdsförenings hemsida. Gunnar Berglund har indexerat materialet och gjort de transkriberingar som används i detta arbete. De tingsprotokoll som återges i denna artikel har bearbetats av Olof Ulander för att lättare förstås. Delar av gammal text har behållits för känslans skull. Gunnar Berglund har skrivit avsnittet 3.5 Lönskaläger i Lögdö. Originaltexterna såväl som transkriberingarna till de använda fallen kan läsas på <https://www.ulander.com/ljustorp>.

Även om rättsfallen beskrivs med ett förenklat språk kan några kommentarer om terminologin vara på plats. År 1340 påbjöds i ett kungligt brev att tingssocknar skulle upprättas. (Magnus Erikssons landslag). På tinget skulle följande tjänstgöra, lagman, en tolvmannanämnd och fogden. I Medelpad bildas 6 st tingslag ett av dessa är Ljustorp som bildar tingslag med Hässjö, Tynderö. Indelningen byggde direkt på socken indelningen till skillnad från södra Sverige där indelningen byggde på härad som aldrig funnits i Norrland. Trots det används härad som beteckning på tinget även hos oss. Tinget leds av häradshövdingen som är en utbildad jurist. 12 mannanämndens medlemmar kallas nämndemän och varje socken utser 4st nämndemän. Den främste av dessa kallas häradsdomare. Häradsskrivaren är tingets sekreterare. Länsman är en statlig tjänsteman med polisiära uppgifter. Befallningsman är en hög statlig tjänsteman. Nivån verkar vara mellan Landshövding och länsman.

Man höll ett ting på våren, VT, och ett ting på hösten, HT. Tingsplatserna cirkulerade mellan socknarna. Tingen hölls flera dagar och det är därför ett nytt fall ofta inleds med SD som betyder samma dag som ett tidigare angett datum.

1 Sveriges läge i början på 1700-talet

1675 kröns Karl XI till Sveriges kung av ärkebiskop Laurentius Stigzelius och Riksdrotsen Per Brahe d.y. (Ärkebiskopen Laurentius Stigzelius kommer från Lövbergs by i Ljustorp där hans far var kyrkoherde).

Karl XI fick fortsätta faderns krig mot Danmark i det Skånska kriget. Därefter följde 20 år av fred. Det var den längsta sammanhängande fredsperioden under hela stormaktstiden 1611-1718 och Sverige var då som störst

Karl XI dör 1697 och Sverige får en blott 15-årig kung som får namnet Karl XII

Fienderna, Danmark, Polen och Ryssland går ihop om att anfalla det förmodat försvagade Sverige. Karl XII går till motangrepp. Kriget som utbryter har kommit att kallas "Det stora nordiska kriget" och varar från 1700 till 1718

Karl XII klarar sig till en början överraskande bra men kriget förs på många fronter och kräver stora arméstyrkor på flera ställen i det splittrade riket. Kriget krävde ständiga utskrivningar av nya soldater och nya pengar.

Efter katastrofen vid Poltava 1709 är läget kritiskt för stormakten Sverige.

Ryssarna trycker på mot Finland och Karl XII beslutar 1710 om begränsat motvärn. Finland är så glest befolkat att det skulle vara svårt med truppers försörjning vid krig i centrala Finland. Man satsar på partisan-krigföring. Flottan skulle klara kusterna, Av Finlands befolkning på 300 000 personer flyr 30 000 till Sverige, Det är mest folk från städerna efter kusten som kommer till Sverige

Tsar Peter bygger under åren 1712 till 1714 upp en stor galärflotta för kustnära krig. Galärer var båtar som både kunde roas och seglas. De var grundgående och gjordes i olika storlekar. En del var byggda för att kunna medföra hästar. En galär kunde ha upp mot 20 årpar där varje åra sköttes av 3 man. En del galärer var utrustade för att starta bränder.

Efter ett sjöslag vid Hangö 1714, som Sverige förlorar, är det fritt fram för ryssarna norr om Åland. Ryssarna härjar efter finska kusten sommaren 1714.

Hösten 1714 är i stort sett hela Finland ockuperat.

Ryssarna passar också på att bränna ned Umeå och återkommer 1720 och bränner på nytt ned Umeå.

1717 är Sverige hårt klämt av ryssarna och Karl XII behöver desperat bygga allianser. I första hand för att få hjälp av den engelska flottan. För att komma i ett bättre förhandlingsläge skall han erövra Norge

För att slå norrmännen skall generallöjtnant Carl Gustaf Armfelt med de Jämtländska Fältjägarna först attackera Trondheim och därmed locka till sig stora delar av de norska resurserna.

Karl XII skall sedan attackera Kristiania (Oslo)

För att genomföra planen blir Sundsvall centrum 1717 för den Armfeltska upprustningen inför anfallet mot Trondheim.

Detta kom att påverka Ljustorpsborna.

2. Tiden före ryssattacken

2.1 Rekrytering av krigsmanskap

Rekrytering av krigsmanskap var en återkommande uppgift som man hade en modell för, men som nedanstående fall visar var tillämpningen svår och ibland våldsam.

På Vårtinget 1717 tas ett fall upp som visar hur det kunde gå till när en ny båtsman skulle utses. På sid 215b1 berättas översatt till nutidssvenska.

Genom lottkastning fick 4d Roten i uppgift att ställa upp med en båtsman. Männerna i 4d Roten samlades på Befallningsmannens gård på Näset för lottning.

Den som fick minst antal ögon på tärningen blev uttagen till båtsman.

Håkan Gulliksson Tuna fick minst antal prickar men han var gammal och slapp att bli uttagen.

Näst minst prickar hade Anders Andersson i Mälberg. Denne anförde att han hade ett stort hemman på 21,5 måhl och ingen annan mansperson att sköta gården

Befallningsmannen hade då beslutat att bonden på ett kronohemman Lars Matsson, som inte var inordnad i någon Rote skulle utses till båtsman.

Lars Matsson hämtades i handbojor och fördes till fängelse i Sundsvall av länsman. Han fick sitta 8 dagar i fängelse med handbojor och ytterligare 8 dagar under bevakning.

Året efter fick han sitt fall prövat på tinget. Lars Matsson hävdade att Olof Pärsson i Lagfors hade en liten gård och borde utses i stället. Olof Pärsson tillhörde en annan Rote och kunde inte utses.

Lars Matsson föreslog då att löskarlen Pär Olsson borde utses. Rätten svarade att Pär Olsson var skriven för hälften av sin faders gård.

Tinget konstaterades att då inget fel var begånget fick saken bero.

Regelverket var enkelt men med ett tydligt utrymme för de besuttna att slippa ifrån militärtjänst. Uttagningen var förhandlingsbar. Exempelvis om ålder var ett definitivt kriterium varför deltog i så fall Håkan Gulliksson överhuvudtaget i lottningen.

2.2 Skyddande av pengar i orostider

På vårarna när isen gick upp var oron som störst att ryssen skulle komma på härjningståg även i våra områden. För att skydda sin värdefullaste egendom försökte man gömma den ofta någonstans i skogen. Skogarna vid denna tid var mycket utnyttjade för bete, boende transporter, avverkning, bärplockning mm. Chansen var då ganska stor att någon såg dina förehavanden och kunde förse sig av de gömda värdesakerna. Som följd av detta finns det många tingsfall som tar upp sådana stölder. På Vårtinget 1718 sid 5a tas följande fall upp.

För några år sedan då den finska armen tågade söderut befarade Nämndeman Erik Olsson i Ala att Ryssen skulle slå till. I sin tjänst hade Erik en dotter till Abram Jonsson i Bängling. Erik gjorde i ordning en påse med mynt och halförer som han skickade med dottern till Abram och begärde att han skulle förvara dem, vilket han också gjorde. Abram gömde påsen ett stycke från gården. När Erik nu i höstas begärde att få tillbaka påsen som innehöll en pung eller handske med karoliner och andra små mynt var påsen sönderskuren av möss så att penningar försvunnit vilket Abram berättat för Erik. När Erik fick påsen hade hälften av de vita (silverpenningar) varit borta. Erik anklagade Abram för att ha skingrat eller utnyttjat de förlorade pengarna.

Länsman Wiklander inkallas som vittne och hävdar att Abram vid ett tillfälle sagt att han skulle ha tagit av pengarna om inte hans kvinnfolk hindrat honom. Abram hävdar att han aldrig sagt detta och Rätten frågar länsmannen om han var nykter vid tillfället, vilket han medgett att han inte varit men att han visste

vad han sade. Erik i Ala begär att få anstånd med att skaffa fram mera bevis, vilket också medges av Häradsrätten.

(NOT: Målet tycks inte komma upp vid senare ting vilket tyder på att Erik i Ala inte hittar ytterligare bevis och därmed är pengarna förlorade).

I en tid utan banker som var tillgängliga för folket blir det svårt säkra sina pengar. Det ligger nära till hands att gräva ned skatten och att hoppas att man överlever krisen så att skatten kan komma fram igen vilket alla skatter som återfunnits av andra visar inte alltid varit fallet.

2.3 Armen anlitar bönder för transporter

För att klara transporter av mat, vapen, ammunition och övriga förnödenheter anlidade armen bönderna i de trakter man passerade.

Nedanstående fall kom upp på hösttinget 1719 sid 207b 1B.

Ärendet handlar om en 'borttappad' häst som ägdes av Jon Nilsson i Högland i Ljustorp. Han hade fått i uppdrag att transportera ammunition från Sundsvall till Jämtland. (Not: detta händer år 1717, året innan Armfeldts fälttåg emot Norge och ammunitionstransporten är antagligen en del i förberedelserna för detta fälttåg).

Jon Nilsson skickar sin lille son med hästen till Sundsvall, men han blir skrämmd där av krigsfolket som hotar honom med värvning, så han lämnar hästen och återvänder hem till Ljustorp.

Efter genomförd transport säljer en löjtnant hästen till en handelsman Sandberg. Sandberg säljer hästen vidare till bonden Siffer Månsson i Arklo. Hästen rymmer och tar sig tillbaka till Jon Nilsson i Högland. Siffer Månsson kräver nu hästen tillbaka av Jon Nilsson och ersättning för den tid Jon haft hästen .

Rättens dom blir hård för hästens ursprungliga ägare Jon Nilsson i Högland

...alltså finner häradsstingsrätten det vara skäligt

att Sigfrid Månsson får igen sitt lagligen köpta ök (häst),

vilket ovan är berättat och Jon Nilsson får lösa sitt

ökproblem bäst han gitter. Och som Sigfrid Månsson

måst leja häst detta år både till åkerkörning och

höbärgning medans hans motpart Jon Nilsson inte låtit

honom få öken tillbaka, trots häradshövdingens förmaning

utan behållit och nyttjat den, prövar Häradsrätten det

skäligt att Jon Nilsson ska till ersättning erlægga 6 dl Kmt
och i rättegångskostnader med 9 dl Kmt.

Resultatet av att armèn skulle låna hästen blev att den gick förlorad för sin ursprungliga ägare Jon Nilsson. Kanske berodde det på att soldaterna skrämde iväg pojken med hot om värvning så att ett skriftligt avtal inte upprättades. En rolig poäng är att hästen tog sig tillbaka dit han trivdes.

Det var först i slutet på augusti 1718 som Armfelt tågade mot Trondheim med 6 000 man och förnödenheter för 6 månader men utan tunga kanoner. När Armfelt når Trondheim och får se deras försvarsanläggningar inser han att har små chanser att nå framgång. Han vill avbryta och skickar det beskedet till Karl XII som dock beordrar honom att fortsätta. Kungen Karl XII dör i nov 1718 och Armfelt påbörjar det ödesdigra återtåget i januari med soldater i sommaruniformer. Ca 300 av 6 000 karoliner kommer tillbaka levande. Anfallskrigen upphör men Sverige söker inte heller fred. Ryssarna har även andra problem och vill ha fred och försöker tvinga Sverige till fred genom terror.

2.4 Mat till trupperna i Ljustorps tingslag

Skyddande trupp från Finska armèn förläggs till Ljustorps tingslag under befäl av Ryttmästare Depong. Det resulterade bland annat i följande fall för tinget hösten 1720 sid 162b.

Isak Olsson i Bäräng tog via sin hustru upp att han inte fått betalning för en ko i somras. Det var befallningsman Johan Strandel som gett order till länsmannen på Tynderön Augustin Nilsson att för Ryttmästaren Depongs behov skaffa ett slaktnöt.

Nämndeman Isak Jansson hade värderat kon till 28 Dl Km.

Länsmannen tillstod att han tagit ut kon men han hade lämnat den till slakt hos Ifwar Persson som gömt den i skogen som länsmannen intygade hade skett.

Då länsmannen agerat i överensstämmelse med de order han fått beordrades han agera så att Isak Olsson fick så god ko som han hade släppt eller betalning på 28 Dl km .

Marginalerna i vårt område var tydligen inte tillräckligt stora för att föda några hundra extra personer och möjligheterna att transportera in mat räckte inte heller till. Lägg därtill att leveranserna förskingrades på väg mellan producent och kund som i fallet ovan. Man kan förstå att trupperna drogs bort.

2.5 Lägersmåhl

När många soldater, ofta unga män, vistas i grannskapet, uppstår ibland oönskade kontakter med lokalbefolkningen. Lägersmåhl handlar om könsligt umgänge. I detta fall mellan två

ogifta personer och det var förbjudet och kallades lönskaläger. På hösttinget 1720 sid 367b kom ett sådant fall upp.

Sammanfattning: Ett regemente under Överste Stiernfrantz (Stierncrantz?) med korpral Johan Long tycks ha passerat trakten och korpralen då 'passat på' att lägga Anna Åskilsdotter i Å. Därefter har regementet tydligen befunnit sig i Walbo där korpralen erkänt lägersmålet. Målet uppskjuts till dess att regementet återkommer till trakten för vinterkvarter.

Samma dag inställde sig Åskil Mickelssons i Å:s dotter Anna, som låtit sig lägras av korpral Johan Lång i överste Stiernfrantz regemente, begärande att dom skulle utfärdas så att hon kunde få använda sina *salighetsmedel* (Not gå till nattvard i väntan på dom) men eftersom korpralen ej infann sig upplästes ett meddelande från överstelöjtnant Gyllensten sänt till härads hövdingen. I meddelandet angavs att regementskrigsrätten i Walbo sockenstuga hållit rannsaking. som nu upplästes och där det berättas att korpralen pga Kungl. Majestäts tjänst ej kunnat resa dit i denna sak och svara.

Dock tillstår han lägersmålet. Eftersom detta regemente väntas hit till orten för inkvartering över vintern, så fann rätten rådeligt att låta denna saken anstå till dess. Då kunde de båda höras tillsammans, speciellt också eftersom hon uppgivit att korpralen lägrat henne under föregivet äktenskapslöfte.

Militären har hållit regementskrigsrätt och korpralen har erkänt sin handling. Att kriget gör att man inte vill släppa iväg honom känns rimligt. Tinget accepterar att skjuta upp fallet vilket har fördelen att båda kan höras tillsammans. Kvinnan står där tillsvidare utan hjälp men heller inget straff för lönskaläge.

Det finns i huvudsak 5 olika sorter av sexuella brott under den aktuella tiden.

1. Lönskaläger. Umgänge mellan ogifta personer
2. Enkelt hor. Umgänge där en av personerna är gift.
3. Dubbelt hor. Umgänge där båda inblandade är gifta, men inte med varandra. Dödsstraff.
4. Blodskam. Umgänge mellan nära släktingar t.ex syskon. Dödsstraff.
5. Tidelag. Umgänge med djur. Dödsstraff och vanligare än man kan tro. Det finns ett fall i Ljustorp där den angivne frikänns och angivaren döms.

Det är svårt att hitta rättsfall som handlar om homosexuellt umgänge. Gunnar Berglund som även studerat Moras dombok konstaterar att Ljustorps tingslag har inga dödsdomar under 1700-talet men Mora har 10 dödsdomar de första 50 åren.

Två kompanier kavalleri från Åboland under Vålborne Ryttemästaren Depong var på plats i Ljustorps tingslags område 1719-1720 och krävde support enligt domboken. På grund av försörjningssvårigheter drogs trupperna bort 1720.

3. Ryssarna kommer

3.1 Fredsinvit och attack

I december 1720 kommer ryssarna med en förhandlingsinvit som tas emot av svenskarna som en skänk från ovan. Förhandlingarna inleddes i Nystad den 26 maj 1721. De svenskas förhandlarnas första punkt var att få stopp på härjningarna efter norrlandskusten. Det bifölls och en kurir sändes till den ryska flottan med order att återgå.

Även om det var nära var det försent för Sundsvall och Timrå socken där härjningarna i samma ögonblick pågick för fullt och hela Sundsvall brändes ned såväl som Galtströms bruk som brändes dagen före. Den 27 maj försökte ryssarna komma till Lögdö bruk men farleden var för grund. Hässjö, Tynderö, Åvike bruk och 10 angränsade byar brändes.

Det fanns en grupp båtsmän på plats vid Indalsälvens norra strand (Bergeforsen?) som noterades vid en rättegång om saknat gods på hösten 1721 sid 486a

Eliest beklagande att det ökade deras skada ok olycka at krono skepparen på galejoren Stenbit vilken hade med 12 wällbewäpnade båtsmän wid norra stranden af Indalsälfwen vilka tilläto en Kossak mitt för dem rida öf älfwen till landet der de wore, icke görande honom hwarken med skott eller på annat sätt ringaste motstånd, der de med ringaste möda samma karl kunnat afwärja ok dräpa; men flydde som harar till skogs

Till de muntligt bevarade händelserna hör följande :

Så fort som nyheten om ryssarnas ankomst nådde byborna flydde man till skogs. Platsen ”Återvänningen” fick sitt namn av att hit kom en grupp innan besked om att ryssarna farit vidare kom.

Bönderna i Mellberg, Björkom och Lövberg skall ha förberett fäbodarna i Älgåsen dit man skulle ta sig och sin boskap. Järnsinkor i träden på platsen för att tjudra kreaturen sägs ha funnits kvar in på 1800-talet.

I Stavre by sägs det ha funnits skothål i en timmerbyggnad .

En gård i Stavre bär namnet Fangården Den fick sitt namn av att några ryssar, stoppades här genom att några bybor förde sådant oväsen (kanske härmade man ljudet av en analkande trupp) att ryssen fann för gott att fly hals överhuvudet och i samband med flykten från gården glömde de sin fana.

I Fjäl skall ryssarna ha mött motstånd som fick ryssarna att skjuta med kanon mot en plats som sedan kallas rysslägdan. En kanonkula återfanns 1850 och har bevarats ingjuten i det monument som rests vid Åkroken i Sundsvall

Ryssen försökte ta sig in till Lögdö bruk men gick på grund och övergav anfallet mot bruket.

I Ängesland, fanns en sjuk gammal kvinna som Ryssen skonade och som slapp att få sin gård nedbränd.

3.2. Landshövdingens rapport

Landshövdingen i Västernorrland sammanställde en rapport som var klar den 19 juni. Där kan man läsa att;

I Hässjö tas skador upp för 14 gårdar av 61 som skattade året före, 1720.

I Tynderö togs skador upp för 36 gårdar av de 40 som skattade året före.

Dvs i det närmaste en total nedbränning i Tynderö.

Ljustorp klarade sig helt i den rapporten.

3.3 Hösttinget 1721

Vid hösttinget samma år togs ytterligare fall upp som belyser vad som hände men man orkade också med helt vardagliga problem. Några exempel..

- En man vill lämna kyrkan under gudstjänsten men hindras av kyrkans personal och bråk uppstår.
- En kvinna har tillgripit ett barnplagg i en släde, blir ertappad och anklagad
- En person har flyttat en gränsmarkering och tillskansat sig för mycket säd
- En person har skjutit en av sina grannars getter
- En piga har uteblivit från sin tjänst
- Bråk om fördelning av mark på ett utgods i Sanna
- Många fall av föremål som har hittats i skog och på andra ställen så man lagt beslag på.
En man anklagas för att inte ställa upp med skjuts till militären trots att hans gård är helt nedbrunnen

3.4. Att skydda egendom i krig, 1721 HT sid 473b

- Samma dag anförde Östen Persson i Färsta att han, eftersom fienden farit därifrån, for hemifrån lördag före Pingst till Bergforsen för att söka igen lite av sin egendom, som var förd dit i 2 båtar undan fienden. Vid samma tillfälle ska båtsman Friman tillika flera andra träffat Östen Person och bekyllt honom för att stulit några ölfaskor. Vid ordväxlingen ska båtsman Friman huggit honom i högra handen med en yxa (och där fanns nu ett sår) och dessutom slagit honom ofärdig på vänstra benet med yxhammaren samt drivit honom ut i älven, där han så när omkommit om inte några av båtsmans kamrater tagit honom tillbaka. Östen vaknade upp på Pingstdagens morgon. Han framförde därför att båtsman skulle dömas icke endast för slagsmål utan även för begånget sabbatsbrott. Dessutom ville Östen även ha ersättning för den tid han varit krank i händerna. Båtsman Friman svarade nekande till att ha beskyllt Östen för flaskan och att ha skadat honom i händerna med yxa, utan påstod att Östen varit självförvållande då yxan slant på handen.

- Käranden begärde att hans vittnen båtsman Sjöberg samt dräng Olof Ersson i Ri skulle höras och då svaranden ej hade jäv emot dessa vittnen så blev de ideligen hörda samt förmanades att vittna sanningen, varpå Sjöberg vittnade detta, sedan den andre avlägsnat sig:
- På Pingstdagen omkring middagstid då jag var ute vid forsen för att lägga ut några fiskenät fann jag en bytta smör och en köttbog i vattnet. I samma stund kom Östen Persson, båtsman Isak Hällman samt Pär Borg gåendes uppifrån älven på stranden och ville ta ifrån mig byttan, då den tillhörde en skeppare på en båt. Jag svarade att om de gav mig skriftligt på att de tagit byttan, så skulle jag lämna den, men de tog köttbogen och övergav byttan. Och sedan kom båtsman Friman, bonden Mats Olsson, Erik Larsson i Norrberge och hans bror Pär Larsson samt dräng Olof Ersson och då de träffade Östen med sina kamrater hörde jag Erik Larsson först beskylla Östen och de andra för att ha stulit ölflaskor och sedan gjorde Friman detsamma. Då Friman kom på stranden började han gräla om flaskorna och de började bråka och då blev Östen skadad av Frimans yxa, dock som jag förstår var det ej med vilje, men några slag gav han Östen med yxskaftet samt drev honom framför sig baklänges ut i älven och han blev sedan omsider hjälpt upp ur vattnet och de blev således åtskilda. Varpå Friman och hans kamrater gav sig iväg för att söka igen ölbyttorna. Mer hade han inte att vittna och ingen av parterna hade någon fråga.
- Östen Persson fordrade ersättning för omkostnader enl lista till 54 Dr Kn, vilket upplästes. Friman blir dömd.

Det här är ett exempel på bråk om föremål utan uppenbar ägare. Det finns fler fall där man stridit om eller blivit ertappad med fina kistor med exklusivt innehåll. Nedan följer ett rättsfall där man ertappat personer som befattat sig med gods utan uppenbar ägare.

3.5. Att hantera fångar i krigstid 1721 HT sid 474b

S.d. besvärade sig Länsmannen i Hässjö Lars Wiklander över *att 10 namngivna personer försummat och nekat vakta och föda drängen Johan Jakobsson i Rid, samt en flykting. Länsman begärde att dessa 10 bönder skulle plikta för olydnad.*

Befallningsmannen Vålborne Strandel hade beordrat Länsmannen att ta flyktingen i arrest. Flyktingen var misstänkt för att ha funnit och tagit egendom som tillhörde detta Lands folk. Det kunde vara sådant som fienden lämnat efter sig eller sådant som var gömt för fienden. Flyktingen kunde också ha kunskap om var mer egendom var gömd som han kunde tillgripa och fara ut ur landet med.

Hans Olsson i Wästansiö, vilken offentligt i sockenstugan svarat , att den som låtit denna dräng arresteras

den borde också låta vakta ock föda honom. Hans Olsson i Wästansiö nekade till att ha sagt detta men uppgav sig ha svarat att till vakten nekade han inte, men alenast till underhållet.

Länsmannen frågade vid vilken tid i år som detta skedde fick svaret efter skörden.

Länsmannen gav till känna att poiken Mats Eriksson i Rid blivit tagen i arrest för samma sak.

Jon Ingemarsson i Torisbo som tillika med Jan Jonsson i Rikstad tagit emot de arresterade för att föra dem till sockenstugan. Där skulle flyktingen sättas in i Sockenkistan och bondpoiken i handklovar. Bägge skulle bevakas. Jon Ingemarsson berättade, att då de kom dit med fångarna var det inga där utom Abram Jönssons Reserfkarl och Kristoffer Ersson i Bängling.

De tog emot fångarna och förde dem hem till Bängling.

Söndagen där efter skall båtsman Jon Siöberg kommit till Kyrkan säjande att hans fader Erik Larsson i Rid skulle gå i löfte både för sonen Mats Eriksson och flyktingen Johan Jakobsson om de slapp arresten. Som säkerhet erbjöd han Erik Larssons bomärke. Erik Larsson hade varit hos häradshövdingen som hade svarat att

Mats Ersson kunde emot löfte släppas. Länsman svarade att det måste han få skriftligt på annars släppte han ingen.

Länsmannen fick skriftligt besked efter några veckor då de arresterade blivit förda och vaktade omkring i socken och gård. Efter det återstod endast flyktingen som arresterad som Jon Abramsson i Jämtböle hade hand om. Jon uppgav att efter hans dygn var ute så lämnade han flyktingen i Sockenstugan till Länsmannen.

Länsmannen nekade till att ha tagit emot fången.

Jon Abramsson åberopade då Nämndemannen Jon Jonsson i Sunnansiö till witne Länsmannen tillfrågades varför han hade släppt arrestanten. Länsmannen svarade att han inte hade någon som kunde vakta honom så han lät honom gå vart han ville.

3 st blir dömda till olydnad

Samhället hade inte tillgång till fängelse utan hanteringen av fångar skulle skötas genom att alla gjorde en del. Då samhället var hårt drabbat av härjningar och kriget orkade man inte upprätthålla lag och ordning fullt ut med tragikomiskt resultat.

3.6. Lägersmåhl 1721 HT sid 478b

S.d. infann sig Qwinnopärsonen Brita Pärsdotter ifrån Umeå. Hon anhöll om att bli dömd för lägersmål med ryttaren Hendrik Lundman i januari månad nästledet år då han tiente på Tynderön hos Oluf Olssoni Holme. Efter samma lägersmåhl har hon fött barn. Lundman tillhörde Ryttemästaren Depongs compagnie i finska armen.

Vid ett extra sammanträde i Regementsrätten den 12 juni nästleden år i Valbo erkände Lundman sitt brott och blev dömd till 10 Dr Sm böter etc.

Häradstingsrätten dömmar nu honom för sitt brott i enlighet med Kongl. förordningen År 1694 den 22 Maj att plikta med 5 Dr Silf samt stå om Söndagen på pliktepallen. Böterne sade han sig skola betala. Länsman fick i uppgift att se till att böterna betalades.

Detta är ytterligare fall som visar att militären tog allvarligt på lägersmål och tog upp fallen i Regementsrätten. Fallet togs även upp på tinget och mannen döms även där men inget sägs om kvinnan som slipper straff. Det finns flera civila fall dessa år där intrycket är att mannen smiter undan och kvinnan lämnas i sticket med barnet, böter och skamstraff. Nedan följer ett sådant fall som återges som jämförelse.

3.7. Lönskaläger i Lögdö

På vårtinget år 1717VT sid 213b, anmäler hammarsmeden på Lögdö bruk Erik Hansson Stolle, som ombud för sin hustrus systerdotter ogifta tjänstepigan vid Lögdö bruk Margeta Eriksdotter, att organisten vid Lögdö bruk ogifte Gustaf Blom från Helsingfors ska ha gjort henne med barn och att han för detta ska dömas.

Margeta Eriksdotter berättar att hon som tjänstepiga har bäddat organistens säng och att han vid ett tillfälle då hon om en afton burit dricka och tobak till honom så har han 'haft hälle qwar ok med hälle haft kötslig beblandelse'. Några vittnen till själva händelsen finns i vanlig ordning inte.

Eftersom Margeta har fött barnet så räknar rätten ut att ca 40 veckor före födseln bör lönskalägret ha skett och det visar sig att vid den tiden var organisten vid bruket för att lära brukspatronens barn i bl.a dans.

De 2 kvinnor som förläste barnet vittnar att Margeta vid

födslotillfället angivit Blom som fader till barnet. [Not: vid denna tid då det inta fanns medicinska test som kunde avgöra saken så ansågs det vara av vikt vad modern sade vid födseln.]

Organisten Blom nekar till att ha gjort Margeta med barn och erbjuder sig att med ed befria sig från misstankarna. Tingsrätten går med på att han vid nästa Ting ska få göra sin värjemålsed.

Vid nästa ting, hösttinget år 1717, så framgår av organistens ombud Befallningsmannen Johan Strandel att organisten kommit på andra tankar vad gäller värjemålseden. Han har nu för avsikt att hos Kungliga Hovrätten överklaga Häradsrättens dom om värjemålsed. Eftersom hans överklagan försenats så får han av Häradsrätten anstånd till dess att hans överklagan i Hovrätten behandlats.

År 1719 på vårtinget visar det sig att Hovrätten har behandlat - och avslagit - organisten Bloms överklagan, vilket innebär att han måste göra sin värjemålsed som också sker.

Den slutliga domen i Ljustorps Häradsrätt blir då att organisten Blom förklaras fri från åtalet medan Margeta Eriksdotter får böta 5 daler silvermynt för lönskaläger samt stå och offentligen skämmas på pliktballen i kyrkan en söndag.

Man kan fråga sig varför häradsrätten i sin dom inte tar i beaktande att Blom försökt slippa värjemålseden, borde inte det tyda på att han har allvarliga samvetskval?

Slutligen kan vi notera att bestraffningen av Margeta troligen fortsätter under lång tid eftersom hon ensam och under knappa förhållanden måste leva med sitt barn. Barnet kommer även att i vuxen ålder få bära detta med sig om det tänker sig att ta anställning i någon form av verksamhet som hantverkare. Det var nämligen så på den här tiden att för att få tillstånd att

bedriva sådan verksamhet så måste man ha intyg på att man var född i s.k. 'äkta säng'.
Oäktingar göra sig icke besvär

4. Myndigheter stöttar återuppbyggnad

För att utreda omfattningen av ödeläggelsen ålades kammarkollegium 1721 att verkställa en undersökning.

De som drabbats av skador på lösöre för mer än 100 daler erhöll lättnad från statliga pålagor enligt landshövdingens beslut. Det berörde 37 personer i Medelpad.

Gårdar som skadats kom att tilldelas frihetsår från statliga pålagor enligt nedanstående tabell.

Antal gårdar som tilldelats x friår

Socken	1fri år	2 friår	3 friår	4 friår	5 friår	6 friår	Utdelad e friår
Selånger	1	7	11	5			68
Sättna		1	1	1			9
Skön	3	3	25	26	6		218
Alnö	2	8	23	24	3		198
Timrå		4	9	19	3	1	65
Ljustorp		1	2	5	2		38
Hässjö				3	2		22

Källa: Båtmanshållet i Ångermanland och Medelpad av Carl Hamnström sid 157

Tabellens siffror stämmer inte alls med den tidigare redovisade landshövdingerrapporten. I tabellen ovan saknas Tynderö som då är redovisad i Timrå eller Alnö. Summan av Hässjö och Ljustorp blir då 14 resp 15 gårdar så det stämmer rimligt men man har tillämpat en annan indelning av områdena i de båda redovisningarna.

Tyngdpunkten på ersättningarna för skador på fast egendom ligger på ca 4 år.

5. Avslutning

Ryssarnas mål (1714-1721) var terror för att sluta en så bra fred som möjligt, Det innebar att mötte man ordentligt motstånd drog man sig tillbaka, som i Gävle. Något organiserat motstånd verkar det inte heller ha varit i tingslaget.

Läget för Sverige var mycket svårt vid tiden för Nystadsfreden i augusti 1721. Landet var utblottat och bankrutt med oehörda mängder nedbrända städer, bruk, herrgårdar, byar och gårdar nämligen 7 städer, 10 bruk, ett 50-tal herrgårdar och ett stort antal gårdar. I freden ingick att Sverige fick behålla centrala Finland. Läget för de olika socknarna i tingslaget var radikalt olika enligt landshövdingens rapport.

Nedbränningarna skedde i maj vilket inte borde ha påverkat höskörden så mycket. Med lite tur hade man hunnit så och därmed var utsädet räddat. En del bönder verkar också hunnit rädda sina djur och gömma undan värdesaker. Som framgår av punkt 2.1 ovan så var det ont om manfolk och uppgiften att både klara skörd och djur tillsammans med återuppbyggnad och redskaps anskaffning var enorm. Läser man tingsprotokollen för hösten 1721 just efter ryssarnas bränningar av gårdar och hela byar hade man ork att syssla med småsaker. Tinget kunde också hållas i Torsboda..

Tittar man i mantalslängderna så är det ändå expansiva tider för Åvike och Lögdö bruk som från 1720 till 1729, båda nära fördubblar antalet anställda. För att kunna expandera sin järnframställning behövdes mycket träkol vilket gav jobb och pengar även till bönderna i tingslaget.

Bilaga SkadeöversiktA.pdf

Källor

Domboken Ljustorps tingslag, <https://www.ulander.com/ljustorp>

Rysshärjningarna på Ostkusten sommaren 1719 av Magnus Ullman

Svensk Militärhistorisk Atlas, redaktör Per Dahl

Historien om Norrland Robin Olovsson

Västernorrlands Landskontor

Bergskollegium

Båtsmanshushållet i Ångermanland och Medelpad, Carl Hamnström

Hässjö Hembygdsförening Bengt Andersson

Ljustorps Hembygdsförening Gunnar Höglund

Tynderö Hembygdsförening Anders Lagerkvist

A